

**ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ СИНОНІМІВ  
ТА ЇХ ВЗАЄМОЗАМІНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ  
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)**

**DYNAMICS OF THE USE OF SYNONYMS AND THEIR INTERCHANGE  
IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON PUBLICISTIC TEXTS)**

**Шумило Д.В.,**

*orcid.org/0009-0005-9092-2846*

*студентка II курсу магістерського рівня вищої освіти  
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій  
Національного університету «Львівська політехніка»*

**Дружбяк С.В.,**

*orcid.org/0000-0001-8971-9852*

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри прикладної лінгвістики  
Національного університету «Львівська політехніка»*

У дослідницькій статті розглянуто семантичні відтінки синонімів в межах одного синонімічного ряду та їх вплив на можливість їх взаємозамінності без втрати смислового навантаження чи певного відтінку в тексті. Дослідження є корпусобазованим, джерелом емпіричного матеріалу слугувала газета «День», що входить до складу генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК-16). В результаті аналізу встановлено, що синоніми в межах одного синонімічного ряду можуть мати різні семантичні відтінки, конотації та аспекти, які вони підкреслюють. Виявлено, що ці відмінності зумовлені їхнім контекстуальним вживанням та метою автора. Вони безпосередньо впливають на парадигматичні зв'язки та в багатьох випадках унеможливають взаємозаміну у певному контексті, адже цей процес може змінити висловлювання та, як наслідок, впливати на коректну інтерпретацію тексту. Акцентовано на значущості чіткого та ретельного підбору синонімів у текстах, враховуючи їх призначення та стилістичні особливості. За допомогою статистичного аналізу прослідковано динаміку вживання синонімів на матеріалі газети «День» та виявлено зміни у частоті вживання синонімів у публіцистичних текстах протягом останніх двадцяти років, що є наслідком еволюції лексичної системи, змін тенденцій та особливостей публіцистичного стилю. Встановлено, що не менш важливим фактором є також вплив різних чинників: соціального, культурного, політичного та інших. Вказано на важливість ролі синонімів у мовленні, зокрема у публіцистичних текстах, та ретельності їх підбору для коректного відображення мети, смислового навантаження та відтінків, які мають значний вплив на правильну інтерпретацію поданої інформації. За допомогою аналізу різних аспектів та особливостей синонімії, а також визначення змін у різні періоди часу розкрито динаміку мовної еволюції, що сприяє коректному поданні інформації в сучасному суспільстві.

**Ключові слова:** синонімія, синонім, синонімічний ряд, корпусний підхід, статистичний аналіз, відносна частота вживання синонімів, динаміка еволюції вживання синонімів.

The research article examines the semantic shades of synonyms within one synonymous series and their influence on the possibility of their interchangeability without losing the semantic load or a certain shade in the text. The research is corpus-based, the source of empirical material was the newspaper "Den", which is part of the general regionally annotated corpus of the Ukrainian language (GRAK-16). As a result of the analysis, it was found that synonyms within the same synonymous series can have different semantic shades, connotations and aspects that they emphasize. It was found that these differences are due to their contextual use and the author's purpose. They directly affect paradigmatic connections and in many cases make interchangeability impossible in a certain context, because this process can change the utterance and, as a result, affect the correct interpretation of the text. Emphasis is placed on the importance of clear and careful selection of synonyms in texts, taking into account their purpose and stylistic features. With the help of statistical analysis, the dynamics of the use of synonyms in the material of the newspaper "Den" was followed and changes in the frequency of use of synonyms in journalistic texts during the last twenty years were revealed, which is a consequence of the evolution of the lexical system, changes in trends and features of the journalistic style. It was established that the influence of various factors is also an equally important factor: social, cultural, political and others. It is pointed out the importance of the role of synonyms in speech, in particular in journalistic texts, and the carefulness of their selection for the correct reflection of the purpose, semantic load and nuances, which have a significant impact on the correct interpretation of the presented information. By means of the analysis of various aspects and features of synonymy, as well as the determination of changes in different periods of time, the dynamics of language evolution is revealed, which contributes to the correct presentation of information in modern society.

**Key words:** synonymy, synonym, synonym series, corpus approach, statistical analysis, relative frequency of synonym use, dynamics of evolution of synonym use.

**Постановка проблеми.** Мова – засіб соціального спілкування, що потребує постійного розвитку й удосконалення. Необхідність цих змін визначають поступальний рух суспільства та супутні екстралінгвістичними чинники, а також закономірності розвитку самої мови як гнучкої динамічної системи. Потреби людського спілкування, розвиток суспільства, запити у вираженні складних відношень і зв'язків між об'єктами дійсності сприяють безперервному поповненню мови новими одиницями, що знаходять своє втілення також і у виникненні синонімії.

Незважаючи на велику кількість досліджень у цій царині, синонімія залишається однією з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем. Задля більш достеменного вивчення особливостей вживання синонімів, важливо проводити велику кількість практичних досліджень, базованих на реальних мовленнєвих ситуаціях. Пропоноване дослідження спрямоване на аналіз частоти вживання синонімів, їх відмінностей у семантичних відтінках в межах одного синонімічного ряду у публіцистичних текстах та прослідковування динаміки еволюції цих лексичних одиниць залежно від екстра- та інтралінгвальних факторів з метою кращого розуміння їхнього вибору та вживання в мовленні.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Прагнення надати точне та конкретне визначення синонімії викликає багато труднощів і дилем. Лінгвістичні школи по-різному пояснюють і визначають цей смисловий зв'язок між синонімами через його складну природу та сутність їхніх взаємних стосунків. Питання синонімії привертало увагу як закордонних, так і українських мовознавців, серед яких: І.К. Білодід [1], М.А. Жовтобрюх [2], О.Д. Пономарів [3], Л.А. Лисиченко [4], Дж. Лайонз [5], А. Круз [6], Дж. Ліч [7] та інші.

В сучасній лінгвістиці існує велика кількість визначень синонімів. Словник Української мови (СУМ) подає визначення цієї мовної одиниці, як слова, тотожного або близького значенням до іншого, але відмінного від нього звуковою формою [8]. А ось М.А. Жовтобрюх та І.К. Білодід беруть до уваги саме семантичний аспект, у своїх працях вони стверджують, що синоніми – це лексичні одиниці, що означають назву одного поняття, проте відрізняються між собою значеннєвими відтінками або забарвленням [1; 2]. Алан Круз зазначив, що синонімію не слід розглядати просто як однаковість значення, оскільки аналіз ідентичного значення є непотрібним і зайвим [6]. Лайонс стверджує,

що багато теорій семантики обмежують поняття синонімії тим, що він називає описовою або когнітивною синонімією, яка є характеристикою описового значення [5].

Суперечливою темою для мовознавців є також і мотиви виникнення синонімів. Це питання розглядала представниця Харківської філологічної школи Л.А. Лисиченко [4].

Проте проблема синонімії, значення синонімів та вплив різних чинників на їх динаміку еволюції залишаються актуальними, і потребують подальшого вивчення та опрацювання, що свідчить про **актуальність** обраної теми.

**Постановка завдання.** Метою статті є аналіз синонімів в українській мові. Досягнення завдань передбачає розв'язання таких завдань як визначення динаміки їх еволюції протягом останніх десятиліть, виявлення факторів, що впливають на частотність вживання лексичних одиниць у межах одного синонімічного ряду, а також дослідження їх кореляції та сполучення з іншими частинами мови.

Основою для аналізу послуговував генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК-16), у якому було створено підкорпуси випусків із газети «День», опублікованих у 1997 та 2022 роках.

Для досягнення об'єктивних та репрезентативних результатів дослідження використано такі дослідницькі методи:

- корпусний підхід – для дослідження поданого у корпусі матеріалу;
- статистичний аналіз – для визначення частоти вживання синонімів у різні часові періоди;
- порівняльний аналіз – зіставлення семантичних відтінків синонімів та особливостей їх вживання;
- контекстуальний аналіз – для відбору та аналізу синонімів залежно від контексту, у якому вони подані;
- описовий аналіз – для детального опису синонімів.

**Вклад основного матеріалу.** Синонімія є не лише індикатором парадигматичних зв'язків у словниковому складі, але безмежним джерелом стилістично різноманітних виразів у мові [9]. Синоніми дозволяють мовцям вибирати різні варіанти виразу залежно від контексту, мети спілкування та власних стилістичних уподобань. Використання різних синонімів може додати тексту кольору, виразності та стилістичного різноманіття.

За ознакою належності до єдиного спільного поняття синоніми виділяють в синонімічні ряди.

В основі синонімічного ряду лежить домінанта, вона визначає найзагальніші значення всього ряду синонімів і втілює основні характеристики, що спільні для всіх слів у ряду. У синонімічному словнику це слово використовується як основний орієнтир. Одночасно воно є найбільш вживаним серед усіх інших слів у ряду і саме тому воно найбільше підходить для збірки всіх інших слів навколо нього [10]. Синонімічні ряди формуються зі словами, що мають однакоє лексичне значення та належать до однієї лексико-граматичної категорії.

Синонімічний ряд з домінантою «конфлікт» становлять такі лексичні одиниці: *конфлікт* – *сутичка, суперечка, колізія, зіткнення, інцидент, ворожнеча, розладдя, незгода, сварка, чвара* (Онлайн-бібліотека «Горох»). Слова які входять в цей ряд різняться певними відтінками, ступенем агресії, а також аспектом конфлікту, який вони підкреслюють, та можливістю фізичної конфронтації. У цьому синонімічному ряду синоніми відображають різні аспекти конфлікту. *Колізія* та *зіткнення* вказує на конфлікт інтересів: *З іншого, «зовнішнього» – зіткненням інтересів у сфері економічної конкуренції і нестикуванням структур розвинутого ринкового й трансформаційного господарств* (Газета «День» 1997); *ворожнеча* підкреслює особливо негативне ставлення до опонента: *До того ж взаємною ворожнечю маніпулювали німці, а наприкінці війни й НКВС (невідомо, які загони були справді з ОУН чи з АК, а які створили переодягнені енкаведисти)* (Газета «День» 1997). *Незгода* означає певну розбіжність думок чи переконань, але не завжди така відмінність спричинює словесну перепалку чи фізичну конфронтацію, як-от: *З достовірного джерела відомо, що причиною того, що так вирішив Омельченко, стала незгода з партією «Реформи й порядок» стосовно включення до першої п'ятірки її голови Віктора Пинзеника* (Газета «День» 1997).

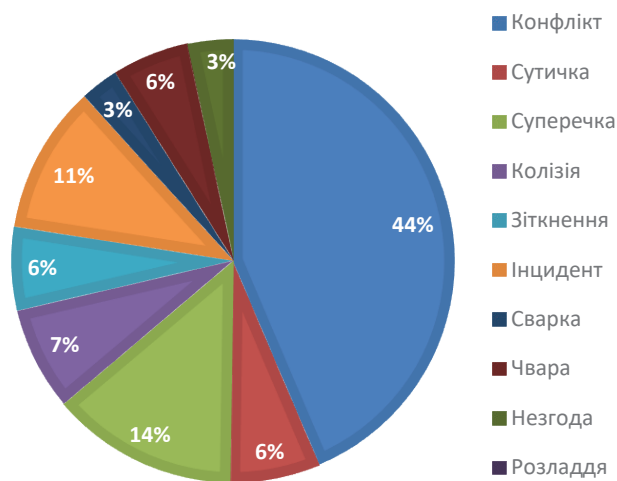
У свою чергу *інцидент* позначає певну конфліктну ситуацію, яка, як правило, відбувалась у минулому, напр.: *Є фото та відео цього інциденту* (Газета «День» 2022).

Власне, відмінність у відтінках та аспектах вживання впливають на взаємозамінність синонімів у межах синонімічного ряду. Розглянемо лексичні одиниці *суперечка* та *ворожнеча*. *Суперечка* означає наведення певних аргументів задля досягнення певної мети чи знаходження консенсусу і не включає фізичну конфронтацію. *Ворожнеча* ж надає атрибуту жорстокості, ворожості та вказує на відверте негативне ставлення. Такі сино-

німи не можуть бути взаємно заміненими у більшості контекстах. А ось лексичні одиниці *чвара* та *сварка*, можуть замінювати один одного практично в усіх ситуаціях, адже вони обоє описують словесну перепалку між людьми.

Фактом, який впливає на визначення належності слова до певного синонімічного ряду є також значення слова та контекст в якому воно вживається. Розглянемо речення: *Релігійна нетерпимість, зіткнення політичних інтересів дорого обійшлися Європі – Чехія втратила дві третини свого населення, Німеччина та Австрія – половину*. В поданому реченні зіткнення можна замінити словом *конфлікт*, і така заміна лексичних одиниць не вплине на розуміння контексту чи відтінок. Проте, *зіткнення* є багатозначним словом, і якщо ми подивимось на його вживання в іншому контексті – *Внаслідок зіткнення постраждало 14 хлопців та дівчат, які дістали травми різної важкості*. Виділене слово, позначає певну аварійну ситуацію на дорозі. В такому випадку воно не може бути замінено словом *конфлікт*, адже нестиме зовсім інше смислове навантаження, як от травми від фізичного насилля спричиненого непорозумінням між сторонами.

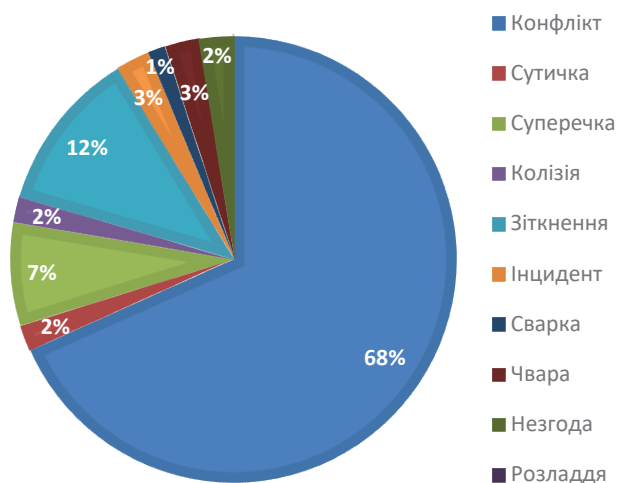
З точки зору сталості складу слів синонімічні ряди характеризуються відносною відкритістю. Вони можуть змінюватися та доповнюватися, що зумовлено постійним процесом розвитку всієї лексичної системи [11, с. 34]. Діаграми 1 і 2 ілюструють частоту вживання синонімів у газеті «День» 1997 та 2022 рр.



Діаграма 1. Частота вживання синонімів у газеті «День» 1997 р.

Як видно з діаграм, частота вживання поданих лексичних одиниць дещо видозмінилась за останні 20 років. Найперше варто зазначити, що

лексема «конфлікт» в 1997 році вживалось найчастіше (44%) у порівнянні з іншими представниками синонімічного ряду. Це зумовлено тим, що ця лексична одиниця відрізняється своєю універсальністю, адже може бути застосована у різних сферах і зрозуміла для широкого загалу людей, при цьому вона не відображає негативного ставлення автора до певної ситуації. У 2022 році ця лексична одиниця стала ще більш вживаною (68%). Такий факт пов'язаний із екстралінгвістичним фактором, а саме, із повномасштабною війною Росії проти України.



Діаграма 2. Частота вживання синонімів у газеті «День» 2022 р.

*Суперечка* та *зіткнення*, також відносяться до нейтральних слів і є досить поширеними у сфері публіцистики, за 2022 рік їх відносна частота становить 0.0000175944 і 0.0000278578 відповідно.

Лексичні одиниці «сварка», «чвара» і «незгода» не були часто вживаними і в 1997, і в 2022 роках, їх відносна частота і надалі продовжує зменшуватись. Такі статистичні дані напряду пов'язані із фактом, що ці слова є стилістично забарвлені. Тому такі слова рідко використовуються у публіцистиці, адже цей стиль характеризується поданням інформації в нейтральному руслі, і як наслідок, можливістю для читачів формувати своє особисте судження та бачення висвітленої події. Такі лексичні одиниці, як правило, притаманні художньому стилю, де автор виражає свою думку та бачення події, надає їй позитивний або негативний обрис, як-от: *Вони певні, що чвари між властями й гангстерами тривати довго не можуть* (Журнал «Перець», 1954). Окрім цього, часто такі слова вживаються лише у контексті сімейного конфлікту, тому для широкого загалу є неприйнятними.

Слововживання *розладдя* абсолютно не використовується у досліджуваних публіцистичних

текстах. Ця лексична одиниця також притаманна виключно художньому стилю і вживається для позначення незгоди, напр.: *Трохи та помалу хатнє розладдя вляглося, серце в Параски стихало* (Панас Мирний, IV, 1955, 117).

Незважаючи на той факт, що англіцизми стають все більш популярними (на прикладі лексичної одиниці *конфлікт*), у випадку із словом *інцидент* спостерігається доволі різке зменшення частотності вживання. У 1997 відносна частота становила 0.0000256944, а вже у 2022, це число зменшилось до 0.0000058648. При цьому значення слова зовсім не помінялось за останні два десятиліття, напр.: *Львівська прокуратура порушила кримінальну справу з інциденту з прапорами у Львові, але керівництво УНА-УНСО переконане, що справа захрясне* (Газета «День», 1997). *Після інциденту з крейсером «Москва», його безславної долі й українських тактичних контратак під Харковом почався приліт чорних лебедів* (Газета «День», 2022). Можна відзначити, що це слово стало менш вживаним у зв'язку із його заміною на лексичну одиницю *подія*, яка є більш звичною для українських читачів: *Звичайно всі ці події нівелюють стратегічні запити українського суспільства* (Газета «День», 2022).

Значний вплив на динаміку частоти вживання певних синонімів мають різні культурні, соціальні та політичні чинники. Культурні зміни, зокрема, можуть спричинити зміни популярності певних слів або виразів, які відображають нові цінності та тенденції в суспільстві. Соціальні та політичні перетворення також можуть впливати на мовлення, змінюючи акценти та підкреслюючи певні аспекти, що може відобразитися у виборі синонімів у комунікації. Одним з найбільших факторів впливу на лексичну систему стало широкомасштабне вторгнення Росії на територію України, яке відбулось 24 лютого 2022 року (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Відносна частота вживання синонімів в газеті «День» у 1997 р.

Війна	0,0003064363
Борня	0,0000000000
Двобій	0,0000131958
Наступ	0,0000131958
Кровопротиття	0,0000014662
Ворожнеча	0,0000029324
Битва	0,0000307903
Боротьба	0,0004413270
Агресія	0,0000117296

Таблиця 2  
Відносна частота вживання синонімів  
в газеті «День» у 2022 р.

Війна	0,0027388664
Борня	0,0000000000
Двобій	0,0000014662
Наступ	0,0001319582
Кровопролиття	0,0000102634
Ворожнеча	0,0000058648
Битва	0,0000601143
Боротьба	0,0002111332
Агресія	0,0002961729

За результатами аналізу синонімічного ряду з домінантою «війна» можна зробити висновок, що практично усі складові цього синонімічного ряду стали більш вживаними саме у 2022 році. Особливо яскраво це виражається на прикладі слововживання *війна*, відносна частота якого збільшилась у більш ніж 8 разів. Синоніми *наступ*, *битва*, *агресія*, *ворожнеча* та *кровопролиття* також почали значно частіше зустрічатись у газетах, адже усі вони описують актуальні події, які відбуваються в державі.

Проте, не всі частини синонімічного ряду стали широкоживаними. Двобій стало менш вживаним у 9 разів. Загалом, це слово *двобій* стало архаїчним з точки зору військового протистояння і використовується здебільшого в історичних творах *Сухий брязкіт зброї провіщає, що вороги зійшлися .. в останньому смертельному двобої* (Яків Качура, Вибр., 1947, 156). В сучасній публіцистиці ця лексична одиниця вживалась

переважно для позначення спортивного матчу, як-от: *Перший тайм цього напружуд напруженого двобою завершився з нетиповим для регбійних матчів рахунком – 0:0* (Газета «День», 1997). У 2022 році висвітлення новин про спорт було витіснено більш важливими подіями.

Синонім *борня*, не був знайдений у публіцистичних текстах, адже він є нетиповим для публіцистики і вживається у художній літературі.

**Висновки.** Незважаючи на той факт, що в синонімічні ряди входять слова, що мають однакове лексичне значення та належать до однієї лексико-граматичної категорії, в більшості випадків вони значно відрізняються стилістичним відтінком, що унеможлиблює їх заміну без втрати певного зображення чи навіть сенсу. Крім того, вибір синонімів залежить від багатьох факторів, як от подій в країні, різних соціальних, культурних та політичних чинників. Таким чином, відносна частота вживання синонімів змінюється з плином часу, відображаючи зміни у суспільних цінностях та мовленнєвому стилі.

Завдяки аналізу частоти вживання синонімів, динаміки еволюції та семантичних відтінків синонімів у публіцистичних текстах, ця робота підкреслює важливість ретельного підходу до вибору синонімів у публіцистиці та сприяє кращому розумінню питання синонімії в мовленні. Перспективою наступних розвідок вважаємо дослідження синонімічних колокацій з досліджуваними детермінантами на основі корпусів сучасної української мови.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська В.В. Основи теорії та практики стилістики англійської мови : навч. посіб. Житомир : Видавн. ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 240 с
2. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. Київ, 1985. 422 с.
3. Білодід І.К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.
4. Cruse A. Meaning in Language. Oxford : Oxford University Press, 1986. 512 p.
5. Holder R.W. A dictionary of euphemism. New-York, 2003. 410 p.
6. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура мови. Харків : Вища школа, 1977. 271 с.
7. Leech G. Semantics: The Study of Meaning. Harmondsworth : Penguin, 1981. 407 p.
8. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/synonym> (дата звернення 20.10.2023).
9. Сога Л.В. Підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення синонімії. *Науковий огляд*. 2016. № 1(22). С. 3.
10. Бублик Л.М. Теоретичні засади синонімії в українській мові. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 35. С. 89–93.
11. Summers D. Longman dictionary of contemporary English. England : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.